

Napomena

1. Štovani čitatelji, rad pred Vama bavi se demokracijom, a sastoji se od sedam dijelova. Autor prvih pet je Kristijan Krkač, šestoga Nikola Somun, a sedmoga Dan Đaković. U prvih pet izlažu se temelji demokratske političke teorije, a i ponešto od ustaljenih praksi. Tekstovi tog dijela nastajali su u razdoblju od 1999. do 2004. godine. Tijekom tog razdoblja za istu temu zainteresirala su se dva tadašnja studenta i tako je ovaj pregledni prikaz demokracije dobio s jedne strane opću i načelnu kritiku (rad Nikole Somuna), ali i određenu obranu (rad Dana Đakovića). U šestom dijelu, Somun oblikuje određenu načelnu kritiku demokratske teorije pod političkim i ekonomskim vidikom oslanjajući se uglavnom na radove R. A. Dahla, a u sedmom Đaković oblikuje obranu demokratske procedure oslanjajući se na radove N. Bobbia. Prvih pet dijelova pokušaj je sinteze rezultata višegodišnjeg bavljenja temom demokratskih praksi, dok su okosnica šestog i sedmog dijela diplomski radovi (i neka druga istraživanja) Somuna i Đakovića obranjeni na FFDI-u u Zagrebu.

2. J. J. Rousseau u “Društvenom ugovoru” piše:

- “Uzme li se demokracija u svoj strogosti svoga značenja, onda nije još nikad bilo prave demokracije, niti će je ikada biti. Protivi se naravnom redu, da većina vlada, a manjina da se vlada.” / “À prendre le terme dans la rigueur de l'acception, il n'a jamais existé de véritable Démocratie, et il n'en existera jamais. Il est contre l'ordre naturel que le grand nombre gouverne et que le petit soit gouverné.” (Rousseau, 1919:100, 2001:106).

Rousseau pod pojmom “demokracije u strogom smislu” na umu ima neposrednu demokraciju grada Geneve kojoj je također uvidio mnoge slabosti. Kod Rousseaua se uočava važna razlika u značenju riječi “demokracija”. Kao prvo tu je razlika između neposredne i posredne demokracije, te je neposredna demokracija istinska i jedino ona može biti temelj posrednoj, a ne obratno. Nadalje, istinska demokracija može se pojmiti u tri značenja: (1) kao načelo vladavine,

(2) kao niz ustavnih oruđa kojima se osigurava “konstitucionalnost” demokracije, tj. vladavina “zakona”, a ne ljudi i (3) kao način djelovanja ili skup praksi koje impliciraju određen specifičan moral (primjerice moral snošljivog djelovanja), (Crick, 2002:5). Ipak, njegov je prigovor temeljniji no što se to na prvi pogled čini. Naime, demokracija u strogom smislu pretpostavlja neke uvjete koji moraju biti zadovoljeni:

- (1) Vrlo malena država,
- (2) Velika jednostavnost običaja,
- (3) Potpuna jednakost u pogledu staleža i imovine,
- (4) Malo ili ništa raskoši (Rousseau, 1919:100).

Ove uvjete zaista je teško postići. Primjerice sve su suvremene razvijene demokracije na području velikih država s prilično neutjecajnom lokalnom samoupravom s obzirom na izvršenje vlasti od državnih institucija, nadalje, pluralizam koji je vrlo izražen u suvremenim demokracijama nije pretjerano poželjan, itd. Konačno, Rousseau dovršava svoju kritiku demokracije riječima nad kojima se moramo zamisliti.

- «Kad bi postojao kakav narod bogova, on bi imao demokratsku vladu. Tako savršena vlada nije međutim za ljude.» (Rousseau, 1919:101).

Ovime se za nas ovdje i sada postavljaju dva pitanja: (1) što je demokracija i (2) je li politički sustav u kojem živimo i kojeg nazivamo demokracijom zaista demokracija «u strogom smislu» ili samo obmana stvorena kao sredstvo za neki drugi cilj, a ne za uvećanje političke jednakosti, pravde, slobode, stabilnosti i mira među građanima. Dakle, današnja demokracija nije ona koju je na umu imao Rousseau. Pitanja (1) i (2) u stvari su pitanja kao prvo, o paradoksalnostima demokratskog oblika odlučivanja, a zatim i o demokraciji kao političkom sustavu koji je i sam uz to što je sagrađen na krvi svojih neprijatelja ujedno nastupio kao strogo određena politička strategija i taktika sa strogo određenim obećanjima koja se, kako se čini, ne mogu izvršiti, ali se s druge strane moraju obećati.

3. *Nastanak teksta* Posljedica gore rečenog je da se o demokraciji uglavnom govori nejasno i zbrkano. Ljudi koji o njoj najviše govore uglavnom znaju najmanje. S druge strane, mišljenja stručnjaka uglavnom su, kao što i sama riječ kaže, vrlo “stručna” i teško dostupna široj javnosti, napose onoj izvan kruga politologije, pravnih znanosti i ekonomije. Ovaj pristup ne nastoji nadomjestiti ove nedostatke, nego približiti demokraciju filozofima koji o filozofiji nastoje razmišljati kao o nizu praktičnih problema koje valja riješiti u praktičnom smislu i ta

rješenja približiti interesentima najrazličitijih vrsta. *À propos* toga valja kazati kako ovime ne želim u praktičnoj filozofiji dati primat onoj političkoj. Svi tekstovi u ovoj knjizi sakupljeni pod naslovom “Početak demokracije” prethodno su objavljeni na hrvatskom ili engleskom jeziku u časopisima ili na Internetu. Jedina je iznimka tekst o pravdi (A.3.) i tekst o političkoj moći i korupciji (D.1.). Prvi dio teksta (B.) je u ranijoj verziji držan kao predavanje pred studentskom sekcijom na FFDI-u u Zagrebu tijekom 1999. (te kasnije objavljen, Krkač, 2000.), dok je u oba dijela (B. C.) tekst držan kao predavanje na sastanku Analitičke sekcije Odjela za filozofiju MH u Zagrebu 27. 02. 2002., te istovremeno objavljen na internetu zasebno i kao posljednje poglavlje Internet izdanja “Uvod u filozofiju” (Krkač, 2002.). Tekst B., 4.2.1. držan je kao zasebno predavanje u sklopu predavanja Konrad Adenauer Stiftung 2003. u Zagrebu. Zaključna napomena je sažetak tekstova o Wittgensteinovoj političkoj filozofiji (Krkač, 2002., 2003.). Odjeljak 4.1.1. oslanja se na prethodno objavljen tekst “Teorija igara i posljedice Rawlsove pogreške” u zborniku “Evolucija društvenosti” (ur. Hrgović J., Polšek D., 2004.). Ovaj tekst je, u cjelini gledano, podosta izmijenjen u odnosu na oba navedena dijela. Dodatak je u prvom dijelu neobjavljen, dok je u drugom dijelu ponešto skraćena verzija dva teksta objavljena na internetu (Krkač, 2001.a, 2001.b). Tekst je u cjelini držan kao niz uvodnih predavanja jedino na seminaru “O demokraciji” na FFDI-u u Zagrebu 2002./2003. (A. B. C. D. E.), te redovito u skraćenom obliku kao dio predavanja iz uvoda u filozofiju, tj. njezin praktični dio na ZŠEM-u od 2004. do 2007. Ova konačna verzija na mjestima je izmijenjena s obzirom na rasprave koje smo vodili s kolegama koji se na ovaj ili onaj način bave politikom, političkom filozofijom, pravom i ekonomijom (napose autori knjige međusobno).

4. *Svrha teksta* Što se tiče svrhe teksta, ona možda nije sasvim očita. Činjenica je da su u nas u posljednjem desetljeću prevedena mnoga ključna djela o demokraciji (Lijphart, Held, Bobbio (Italija), Besson/Jasper (Njemačka), Dahl (SAD), itd., iako se manje slijedi mlađe i/ili novije autore kao što su Ely, Gutmann, Barber, Fishkin, Crick i drugi), a mnoga su napisana i od strane naših autora. Od preglednih uvoda valja spomenuti vrlo dobar uvod W. Bessona i G. Jaspéra “Temeljni pojmovi moderne demokracije” (1998.). S druge strane, izvanjske protivnike demokracije također imamo zastupljene, iako u nešto manjoj količini prijevoda i izvornih tekstova (npr. o raznim vidicima i smjerovima anarhističkog pokreta). Tako imamo, u stvari, djela koja brane demokraciju (izvana i iznutra), te djela koja je napadaju izvana, ali oskudijevamo u djelima koja nastoje pokazati unutrašnja proturječja demokracije, tj. probleme pod pretpostavkom njezinih mjerila. Ovdje vidim djelomičnu svrhu ovog djela. S druge strane držim da se problematičnost demokracije može iskazati preglednije i manje dramatično no što je iskazano

u djelima navedenih autora, napose s obzirom na stupanj poznavanja stvari u pitanju kod naših građana. Ovo djelo ima i tu svrhu, tj. preglednije prikazati cijelu pojavu i problematičnost demokracije. S obzirom na svrhu jasno je kako ću pod demokracijom pretpostavljati zapadni pojam demokracije koji smo bespogovorno uveli u naše društvo, osim ukoliko ne naznačim drugačije (npr. u prikazu marksističkog ili elitističkog pojma demokracije). To će dakle biti “opće mjesto” koje nastojim podvrci analizi i prigovorima, tj. preglednom prikazu. Konkretno, u takvim prilikama (a s obzirom na politiku) referiram se na “Oxford Concise Dictionary of Politics” I. McLeana (McLean, 1996.), a s obzirom na političku filozofiju na R. E. Goodin, P. Pettit (eds.) “A Companion to Contemporary Political Philosophy”. Dakako, moguće je slijediti i obimnija djela kao što su: V. Bogdanor (ed.) “The Blackwell Encyclopedia of Political Institutions” (1987.) ili D. Miller (ed.) “The Blackwell Encyclopedia of Political Thought” (1987.). Kako u obzir valja uzeti novonastale ili obnovljene demokracije srednje i istočne Europe, možda je pogodnije rabiti priručnike pisane od sredine devedesetih na ovamo. U uvjerenju kako u nas već postoji “svjež” ili “izvorno” prihvaćanje demokracije “iznutra”, tj. prema njezinim vlastitim mjerilima kao dostatno uvjerljivima, može se pretpostaviti kako postoje generacije novo-punoljetnih građana koji demokraciju vrednuju iz nje same (takvih djela ima od strane naših autora, primjerice Z. Petruško Čulek u dijelu svoje knjige “Demokracija i mediji” vrlo sažeto i pregledno sažima D. Heldovo djelo “Modeli demokracije” (1999.:27-69), što je dakako svjetska praksa ukoliko se uspoređuje demokracija načelno s nekim drugim fenomenom, a na istu temu imamo prijevod djela J. Streeta, 2003., koji postupa na sličan način). O tome manje svjedoče sadržaji udžbenika za srednjoškolske predmete kao što su sociologija ili politika i gospodarstvo ili filozofija, a više priručnici koji se bave *propagiranjem* demokratske ideologije novoj generaciji, kao primjerice “Osnove demokracije” (Dugandžić, 2002.) i slični. Ipak, ovi posljednji u usporedbi s prethodno navedenima kudikamo su kvalitetnije sastavljeni i pogodniji za uvođenje u politički život. Konačno, cilj ovog rada je i kritički, te kao takav nastoji malo ispustiti balon velikih nada koje su građani RH polagali u demokraciju tijekom 90-ih i koje još uvijek polažu. Naime, iako je moj prvotni cilj jednostavan – pokazati kako prihvaćanje demokracije znači usvajanje određenog dijela *slike svijeta*, tj. političkog dijela, i to specifičnog dijela, u smislu da povlači određene *prakse* kao prvotne, njega nije lako izvršiti kroz prizmu “uvođenja u demokraciju”. To su, primjerice, praksa nenasilnog rješavanja javnih pitanja kada je to moguće, zatim praksa odlučivanja između jednakih načelom većine, te konačno praksa poštivanja volje većine i zaštita prava manjine (napose poli-

tičke manjine), tj. snošljivost prema manjini. Ovdje se ne radi o teorijskim postavkama koje utemeljuju demokratsku praksu, nego o demokratskim praksama koje su “udrilane” u naciju, a njezine teoretske postavke implicitne su samim praksama. Demokratsko djelovanje je prvotno, cilj su demokratski plodovi tog djelovanja, a vizije su demokratska načela. Unatoč svemu rečenom, svaki dio teksta ima svoje opravdanje: proceduralna načela i vrijednosne postavke demokracije uvijek valja iznova prikazivati (A.), izvanjski prigovori demokraciji uvijek su aktualni (B.1.), unutarnja proturječja oduvijek su bila izazov samoj praksi (B.2.-5.), ostvarivost demokracije još je uvijek pitanje, kao i sam stupanj demokratizacije (C.1.-3.), pitanje pravog modela nikada nije niti bilo riješeno (C.4.-5.), korupcija je jedan od središnjih problema vlasti prema mišljenju građana (D.1.) i, konačno, terorizam se nameće kao središnji neprijatelj ili možda kao jedna od nepredviđenih i neželjenih posljedica ekonomske interpretacije demokratizacije kao kolonizacije (D.2.). Htjeli – ne htjeli, naša demokracija, demokracija građana Hrvatske i hrvatskog naroda, postaje dio našeg nacionalnog ponosa – dakle, demokracija se ne može zanemariti kada se govori o narodu i državi. Drugim riječima – ili ćemo se toga sramiti ili ćemo se time ponositi, a nacionalni ponos ipak igra neku ulogu u životu nacije. No, i tu treba biti oprezan. R. Rorty je to lijepo opisao sljedećim riječima u svom djelu “Achieving Our Country” (Rorty, 2001:3).

“Nacionalni ponos je zemlji isto što i samopoštovanje pojedincu – nužan uvjet napretka. Previše nacionalnog ponosa može proizvesti imperijalizam, kao što i višak samopoštovanja može proizvesti aroganciju. Isto tako, kao što manjak samopoštovanja osobu može onemogućiti u iskazivanju moralne hrabrosti, tako i manjak nacionalnog ponosa malo vjerojatnom čini snažnu i učinkovitu raspravu o nacionalnoj politici.” (nav. mj.)

5. *Kako se snaći u tekstu?* U nekim naslovima odjeljaka navodim autore koji su po mome sudu najznačajniji za određen prikaz, argumentaciju ili analizu, te time upućujem na literaturu. Kroz cijeli tekst detaljnije i kontinuirano uzimam u obzir samo pet suvremenih autora u ovom području a to su: Dahl, Bobbio, Lijphart, Held i Gutmann. Od klasičnih autora oslanjam se najviše na J. J. Rousseaua. Ostale klasične i suvremene autore spominjem ili ekskursno ili s obzirom na neki određeni pojam, analizu ili argument. Na kraju dajem detaljnu literaturu o demokraciji (od općih uvoda preko detaljnih prikaza pojedinih dimenzija s pravne, politološke, ekonomske, sociološke i filozofske strane). U kvadratićima s oznakom “Df” ili jednostavno

pod oznakom “Definicije” navodit ćemo kratke i jasne definicije središnjih pojmova političke filozofije, čak i ako se samo određenje stvari u pitanju istražuje tijekom odjeljka. Ponekad se u tekstu pojavljuje umetnuti paragraf s naznakom “EKSKURS” i tiskano u *kurzivu*. Takav tekst najčešće govori o nekoj specifičnoj problematici i moguće ga je zaobići i pročitati kasnije ukoliko postoji interes. Što se tiče citata, njih uglavnom dajem u prijevodu ukoliko je dostupan. Ipak, u posebnim okolnostima dajem i originalan tekst uz prijevod, a ukoliko se radi o važnom mjestu, dajem samo original (uglavnom na engleskom jeziku). Tekst (u prvih pet dijelova) obiluje skicama od kojih su neke potrebne i dobre, a neke manje dobre, a ponekad vjerojatno i nepotrebne (većinu tih nastojali smo udaljiti). Ipak, jedna te ista skica pojavljuje se više puta. Ona uvijek pokazuje raspored tema koje se izlažu, s time da je tema koja je netom prikazana ili se baš prikazuje masnije otisnuta i uokvirana. Tako se čitatelj uvijek može snaći s obzirom na mjesto u ogledu.

6. *Zahvale* Ovdje valja spomenuti osobe koje su, svaka na svoj način, pomogle kako bi ovaj tekst bio bolji: prof. dr. Ivan Macan, Ivan Sabolić i dipl. iur. Tina Šustić. Ovdje bih želio zahvaliti i kolegama koji su vidjeli početne inačice rada i doprinijele svojim opservacijama, kritikama i prijedlozima. U tom svjetlu spominjem Stanka Rihtara, Davora Brusovića i Josipa Lukina. Zahvalio bih svim kolegama koji su slušali moja predavanja na ovu temu i sudjelovali svojim raspravama i svim studentima, ukoliko su im ova predavanja pomogla da se malo približe praksi demokracije, te konačno, i svim učenicima u srednjim školama u kojima sam predavao. Zahvaljujemo i svima koji su na bilo koji način pomogli uređenju knjige, Marini Akmađić (lektura i korektura), Petri Budiselić Gržan (ilustracije), doc. dr. D. Miščinu i dr. sc. D. Mladiću (recenzenti). Konačno bismo željeli zahvaliti i gospodinu prof. dr. sc. Đuri Njavri, dekanu ZŠEM-a koji je potaknuo tiskanje knjige i Nakladničkoj kući MATE d.o.o.

K.K.
D.Đ.
N.S.